

Tasavvufta “*Keramet Gösterme ve Sırrın İfşa Olması*”nın Siyasi ve Sosyal Sonuçları

Received/Geliş: 09.03.2018
Accepted/Kabul: 30.03.2018

Sedat BAHADIR*

Öz

Anadolu tasavvuf anlayışında keramet kavramı, sadece olağanüstü özellikler göstermeye dayalı bir anlayış değil; aynı zamanda ilim ve irfan sahibi olmak anlayışını da kapsamaktadır. Evliyaların göstermiş olduğu kerametler, bilgiyle kolayca aydınlatılabilir. Su üzerinde yürümek, birden yok olmak veya var olmak, gökten sofraya yemek gelmesi... gibi anlatımlar inanmaya dayalı halk yaratmalarıdır. Evliyaların kendi etrafında dönen bu yaratmaları tasvip edebileceğini düşünmemekteyiz.

Keramet gösterme ve sırrın ifşa olması gibi anlatımlar sonucu, evliyaların etrafında birçok mürit oluşması doğaldır. Bu veliler etrafında birçok müridin toplanması, yakın çevrede bulunan şahısların olumlu ve olumsuz anlamda dikkatini çekmiştir. Bu nedenle dönemin hükümdarlarına “*bu kişilerin çok sayıda müridi olması saltanata zarar verir*” algısı yaratılmıştır. Aynı zamanda veliler ille ilgili olarak çeşitli iftiralardan atılması sonucu, bu veliler ya idam edilmiş ya da itibarsızlaştırılarak bulunduğu bölgeden uzaklaştırılmıştır. Hükümdar ile iyi ilişkiler içinde olan veliler ise hem itibar görmüşler hem de maddi destek de almışlardır.

Anahtar Kelimeler: Sır, keramet, veli, ifşa, idam.

---

* Yrd. Doç. Dr. Artvin Çoruh Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, [orcid.org/ 0000-0002-1018-016X](https://orcid.org/0000-0002-1018-016X), dr.sedatbahadir@hotmail.com, 05312186747

The Political and The Social Results of “*Miracles and Disclosing The Secrets*” in Mysticism

Abstract

According to Anatolian mysticism, the "miracle" notion is not only about having supernatural features but also is about being wise and intelligent. The miracles that the Evliya has can be easily clarified with information. Walking on the water, disappearing suddenly or appearing suddenly, food's coming from sky to dining table... these stories are created by folk as they believed so. We do not think that any Evliya could approve these created stories about them.

As a result of talking about miracles and disclosing the secrets, it is normal that Evliyas have many plural around them. When these wise people were followed by many people, this case took attention of many people in a negative and positive way. Therefore, the feeling of "If these wise people have many followers, that harms the sultanate" was tried to make feel by the sultan. At the same time, as a result of various defamations about Evliyas, they were executed or they were discredited and made move to somewhere else. But the Evliyas that had good relationship with sultan were credited and supported financially.

Keywords: Secret, miracle, veli, disclosure, execution.

Giriş

Anadolu, hangi inanç ve ırktan olursa olsun bütün derviş, evliya ve ululara kapısını sonuna kadar açan ve derin insan sevgisini bünyesinde yaşatanların yurduudur. 1243 Köseadağ ve 1402 Ankara Savaşı ile yerle bir olan Anadolu'yu, kerem sahibi, Kolonizatör Türk dervişlerinin oluşturduğu sevgi mayası, ayakta tutmuştur. Birlik ve beraberliği günümüze kadar ayakta tutan bu sevgi mayası, Anadolu'da yüzlerce yıl sürecek olan tasavvuf anlayışının temelini atmış ve bu süreç içerisinde binlerce önemli şahsiyet yetiştirmiştir.

Tasavvuf kavramı kısaca açıklanacak olursa, *“gökyüzünden gelen ilahi vahyin yeryüzüne indikten sonra onu anlama çabasıdır”* denilebilir. Tasavvuf, meydana gelen bu büyük sırrı Yaratıcı ve yaratılanlar etrafında anlamaya çalışır. Tasavvuf erkânlarının bu anlama çabası sonucu *“varlık birlik”* veya vahdet-i vücud görüşü ortaya çıkmıştır. Bu düşüncenin kaynağı da ilkçağ Anadolu-Yunan düşüncesidir. İ.Ö. VI. yüzyıllarda yaşayan Herakletios, Parmenides gibi düşünürler, Tanrı ile evren kavramını anlamaya çalışmış ve bunun neticesinde bir ayrılığın aksine muhteşem bir birlik bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Daha sonra da Eflatun bu görüşü benimseyerek geliştirmiştir. Plotinus, M. S. (204-270) yıllarında yaşayan Plotinus Eflatun'un görüşlerini benimsemiş ve Yeni Eflatunculuk adı altında geliştirmiştir. Yeni Eflatunculuk için, *“dinle felsefenin birleşmesi ile oluşan, filozofik olmaktan çok teozofik, hermetik hatta mistik bir akım”* demiştir. O, tasavvufi felsefesini, teolojik sistemin terimleri ile değil, felsefi terimlerle tefsir etmiştir. İslam dininin doğuşuyla da ortaya çıkan Tasavvuf akımı, bu görüşü benimsemiş ve İslam ülkelerine yayılmasını sağlamıştır (Eyüboğlu, 1990, s. 288).

Nitekim Plotinus'tan 1000 yıl sonra yaşayan ve Anadolu'da tasavvufun yeşermesinde önemli katkıları bulunan Muhyiddin İbnü'l-Arabi de Cenab-Hakk'a *“vücut-ı mutlak”* (Eraydın, 1990, s. 318) demiştir. Burada önemli olan, vahdet-i vücud düşüncesi içerisinde yaradılış felsefesini anlamak, bu pota içerisinde eritmektir. Bu felsefenin en önemli unsuru insandır. O halde insanı ilim ve irfan yönünden yetiştirmek ve tüm insanlığı vahdet-i vücud anlayışı içerisinde Tanrı ile özdeşleştirmek esastır.

Dikkat edilirse Kolonizatör Türk dervişleri, Anadolu'ya geldiklerinde, önce iyilikleri sayesinde halkın dikkatini çekmiştir. Çünkü mutlak iyi olan Tanrı ancak iyi olanların ve iyiliğin nedeni olabilir (Çiçekdağı, 2010, s. 199).

Daha sonra da “*Kamu âlem birdir bize*” düsturu ile her toplumdaki insanlar bu dervişlerin peşine düşmüştür.

Tasavvufta “*sırrın ifşa olması*” deyiminin daha iyi anlaşılabilmesi için keramet ve sır kavramlarının bilinmesi, bu meselin daha iyi anlaşılmasında faydalı olacaktır. Keramet, kişide olağanüstü bir halin ortaya çıkmasıdır. Bu hal iki şekilde ele alınabilir. Bunlardan biri ilim, irfan, ahlak, taat, fakr ve amelde gösterilen üstün meziyetlerdir (Uludağ, 2004, s. 211). Bunlardan fakr, yokluk anlamını taşımaktadır ve tasavvuf yaşamını belirleyen en önemli unsurdur diyebiliriz (Develioğlu, 1993, s. 250). Fakr ile ilgili olarak Türk edebiyatında neredeyse bir tür teşkil edecek kadar üzerinde durulmuş, bu isim ve mahiyette eserler verilmiştir (Ekinci, 2013, s. 59). Bu yokluk içinde yaşayan kişiler birçok mertebeden geçerek kendini Allah’a adanmış ve O’nun varlığında yok olma düşüncesi içerisinde yaşamışlardır. Tek hedef ilim, irfan sahibi olup ahlakî meziyetler göstererek, Kur’an ışığında, insanlığa istikamet göstermektir. Buradan da anlaşıldığına göre tasavvufta önemli olan kişinin anlatılan bu konularda göstereceği istikamettir. Bu istikamet, fakr içinde dürüstlük, istikrarlı tutum ve doğruluktur. Dolayısıyla nereden bakılırsa bakılsın bu felsefi yaklaşım kerametten de önemlidir. Tasavvufta keramet ile ilgili olarak İbn Haldûn, düşüncelerini vazih bir şekilde anlatmaktadır. Ona göre tasavvuf amel, ibadet ve ahlaktır (Uludağ, 2007, s.62). Konu ile ilgili olarak Şapolyo (aktaran Altınok, 2013). Türk Büyükleri, adlı eserinde Şeyh Bedrettin ile Karamanoğlu’nun şu sohbetine yer verir:

Şeyh Bedrettin’e “*Keramet gösterir misin?*” diyen Karamanoğlu’na,
Bedrettin:

“*Bütün bitkiler nereden çıkar?*”

Karamanoğlu:

“*Topraktan.*”

Bedrettin:

“*Akarsular nereden çıkar?*”

Karamanoğlu:

“*Topraktan.*”

Bedrettin:

“*Beyaz süt nereden çıkar?*”

Karamanoğlu:

“*Yeşil ottan.*”

Bedrettin:

“*Sen nereden çıktın, yaratıldın?*”

Karamanoğlu:

“*Topraktan.*”

Bedrettin:

“*Benden keramet istiyorsan özüne dönersen, gözüne ve gönüne inanırsan kerameti görürsün.*” karşılığını verir. Buradan da anlaşıldığı gibi hem İbn Haldun hem de suçsuz olduğu halde idam edilen Şeyh Bedrettin’in keramet anlayışı, olağanüstülükler değil; insanın kendini bilmesidir.

İkincisi ise kevni ve suri keramettir (Uludağ, 2004, s. 211). Bunlar da tayyi mekân, tayyi zaman anlamında kullanılan aynı anda yok olunması gereken yerde yok; var olunması gereken yerde var olmak şeklinde tanımlanabilir. Anında sofraya yemek getirilmesi, asa yardımı ile kayadan su çıkarılması, suyun üzerinde yürümek, yüzlerce yıl yaşamak, farklı bir bedene bürünmek... gibi olağanüstülükleri de sıralamak mümkündür.

Bâyezîd Bestami, kendisinden pek çok keramet ve keşf hali nakledilen Bâyezîd olağanüstü hallere önem verilmesini istemezdi. “*Falan kişi tayyi mekân ediyor*” denilince, “*Allah’ın lânetlediği şeytan ile leş yiyen kargalar da aynı şeyi yapıyor*”; “*Falan zat su üzerinde yürüyor*” denilince, “*Balıklar da aynı işi yapıyor.*” (Uludağ, 1992, s. 240) diyerek bunları önemsemediğini göstermiştir.

Kevni ve suri kerametler ile ilgili inançlar, Hızır Aleyhisselam’dan günümüze kadar gelmiştir. Bu inanışlardan biri de Hızır’ın her yüz yirmi yaşından sonra gençleştiği (Hilmi, 2017, s. 161) inancıdır. Bu tarz kerametler, halkın birçoğunda rağbet görmesine rağmen bir kısmında da farklı yorumlanabilmektedir. Bu anlamda yapılan yorumlardan birisi de tasavvufun gerçek amacının dışına çıkıldığı düşüncesidir.

İbn Haldûn kevni ve suri kerametler için “*Bir tasavvuf anlayışının gayesi bunun ötesine geçip, keşf ve keramet sahibi olmayı, his perdesini ortadan kaldırıp gayp âlemini müşahede etmeyi, varlıkların mahiyeti ve nevileri hakkında konuşmayı gaye haline getirdi mi, artık böyle bir tasavvuf anlayışının fazlaca dini bir değeri kalmamaktadır.*” (Uludağ, 2007, s. 62) demektedir. Buradan da “*kendilerini tasavvuf hayatı yaşıyor gibi gösteren*” kişilerin, kendi çıkarlarını ön plana alıp, halkı kandırma düşüncesi içinde maneviyatı maddiyata dönüştürme düşüncesi vardır ki, bu durum her tasavvuf

erkanı için geçerli değildir. Sır veya râz ise "gizli tutulan kimseye söylenmeyen şey" olarak bilinmektedir (Develioğlu, 1993, s. 950). Dolayısıyla tasavvuf anlayışında sırrın ifşası da herkese söylenen sır anlamını taşır. Sır, gizem, esrar kelimesi, "herkes tarafından bilinmeyen var-yok arasında bir şey" olarak bilinmekle birlikte tasavvuf'ta "Hakk'ın gaip hale getirip halka bildirmedığı şey" (Uludağ, 2004: 317) anlamında da kullanılabilir. Bu durumda "sır" sadece Hak tarafından bilinir ve elçilere tevdi edilir, şeklinde bir düşüncesi de ortaya çıkmaktadır. Elçilerin göstermiş olduğu mucizeler Hak tarafından bildirildiği için mucize kelimesi ile adlandırılır.

İslamiyet Türkistan'a yayılmaya başladığında insanlar doğal olarak bir veli etrafında toplanmışlardır. Bu veli, o toplumun "bir bilen"idir. İnsanlar da yeni gelen dini, bu veliden öğrenir. Yaşadığı dönemin önemli velilerinden biri de Pir-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevî'dir. Derin İslam bilgisi ve kerem sahibi olması, onu halkın nazarında, saygın bir şahsiyet haline getirmiştir. Halk, bu saygınlığı kevnî ve surî keramet ile ödüllendirmiştir. Onun fikirleri, halk tarafından benimsenmiş ve bu sayede birçok kolonizatör Türk dervişi yetiştirilmiştir. Kendisinden sonra yetişen keramet sahibi müritler, "kütüğün yakılıp Urumeli'ne doğru atılması" anlayışı içinde Hoca Ahmet Yesevî'nin düşüncelerini Anadolu ve Balkanlara kadar taşımıştır. Bu anlayış gelenekselleşerek günümüze kadar devam etmiştir.

Gerek Anadolu'da gerekse Asya'da velilerin göstermiş olduğu kerametlerin siyasi ve sosyal temelleri de vardır. Ahmet Yesevî'nin çocuk yaşta göstermiş olduğu keramet kısaca şöyledir: "Maveraünehir ve Türkistan'da Yesevî adlı hükümdar saltanat sürüyordu. Bir yaz Karaçuk dağında avlanırken dağın girintili olmasından av avlayamadı. Velileri topladı ve dağın kaldırılmasını istedi. Veliler başaramayınca Ahmet Yesevî'nin duasıyla her yer suya boğuldu. Fırtına kesildikten sonra da dağın ortadan kalktığına 99.000 kişi şahit oldu." (Köprülü, 1981, s. 29). Anlatılan bu menkıbede geçen, "dualarla dağın ortadan kaldırılması ve 99.000 kişinin şahit olması," o dönemde yaşayan toplumun görmesi ve inanmasıyla ilgili değildir. Sözlü kültür yoluyla aktarılması sonucunda, farklı şekillerde yansıtılması ile alakalıdır. Çünkü Türkistan'a gelen İslamiyet'in yayılması ve Gök Tanrı inancının ortadan kalkması için velilere ve dolayısıyla sonradan oluşturulan kerametlere ihtiyaç vardır.

Velilerin kerametleri halkın birçoğunu yanına çektiği için yaşanıldığı dönemin iktidarlarının da dikkatini çekmiştir. Bu durumda bazı veliler çok şiddetli cezalara çarptırılırken dönemin iktidarı ile iyi ilişkiler içinde olan veliler de her zaman taltif edilmiştir. Bu durumda Hüseyin b. Mansûr Hallâc'ın asılmasına sebep olan “*Enel Hak*” sözü değildir. Abbasi döneminin keyfi tutumu ve iktidar şakirtlerinin yönetime yaranma çabasıdır. Zira aynı dönemde benzer şathlar ifade eden, cezbe ve vecd halindeyken “*Kendimi tenzih ederim, şanım ne büyüktür*” diyen Beyazid Bistâmi ile “*Cübbemin altında Allah'tan başkası yok*” diyen Cüneyt Bağdadî'nin de aynı cezaya çarptırılması gerekirdi (Altınok, 2013, s.74). Bu velilerin idam edilmemelerinin sebebi de “*iktidar tarafından korunuyor olması*” düşüncesini ortaya çıkarmaktadır.

Sırrı ifşa olduğu bilinen aslında keramet gösteren kişilerden biri de Hacı Bayram-ı Veli'nin de mürşidi olan âlim, Şeyh Hamîdüddin Aksarâyî'dir. Halk arasında melâmîmeşrep bir hayat süren bu kişi, mesleği fırıncılık olduğu için, Etmekçi (Ekmekçi) Koca veya Somuncu Baba adıyla da bilinmektedir. Ulucami'nin açılışı sırasında kendisine hutbe görevi tevdi edilince onun namazdan sonra vermiş olduğu vaazda “*Fâtiha sûresini yedi farklı şekilde tefsir etmesi*” (Şahin, 2009, s. 377-378) sırrının açığa çıkması olarak bilinmektedir. Farklı şekillerde yapılan bu tefsir, sır olarak bilirse de gerçekte, Somuncu Baba'nın ne derecede iyi bir eğitim aldığını göstermektedir. Almış olduğu bu eğitimin halk ile paylaşılması son derece doğaldır. Bilgi ile halkın ufkunu açmak ve dinini daha iyi kavramasına yardımcı olmak bir insanlık görevidir. Somuncu Baba da aslında tam olarak bunu yapmıştır. Asıl problem Somuncu Baba'nın etrafında toplanan ve ondan feyz almak isteyen halkın çokluğudur. Bu hadiseden sonra Somuncu Baba'nın halk nezdinde tanınan bir şahsiyet haline gelmesi birçok kişinin müridi olma isteği onu bunaltmıştır. Çünkü Somuncu Baba kendisine mürit olmak isteyenlerin sayısı arttıkça dikkati üzerine çekecektir. Her ne kadar sakın bir hayat sürmeyi tercih etmek istediği söylene de problem, dönemin hükümdarı ile karşı karşıya gelmeme isteğidir.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin babası, mutasavvıf Bahâeddin Veled de Somuncu Baba'nın yaşamak istemediği olayı yaşamış ve bulunduğu yeri terk etmiştir. “*Eflâkî'nin ve diğer müelliflerin kaydettiklerine göre Bahâeddin Veled, Fahreddin er-Râzî'nin kışkırtmalarına kapılan ve bu yüzden*

Bahâeddin'in kendisine karşı ayaklanacağına inanan Hârizmşah Alâeddin Muhammed Tekiş ile arası açılınca, Alâeddin hükümdar olduğu sürece Belh'e dönmeyeceğine yemin ederek ailesi, yakınları ve bazı müridleriyle Belh'ten ayrılmıştır." (Şahinoğlu, 1991, s. 460-462). Buradan da gerçek ilim sahiplerinin karşısında mutlaka hükümdarı kışkırtıcı birilerinin bulunduğu ve bu kişilerin, keramet sahibi olan velileri, yaşadıkları dönemin hükümdarlarına şikâyet ederek bu keramet sahiplerini ya idam ettirmekte ya da bulunduğu bölgeden uzaklaştırdığı anlaşılmaktadır.

Hacı Bayram-ı Veli ilim ve irfanda keramet sahibi önemli bir zattır. Somuncu Baba'dan ders aldıktan sonra Ankara'ya varıp burçak eken Hacı Bayram'ın yaşadığı dönem otorite boşluğunun olduğu ve halkın büyük sıkıntılar yaşadığı dönemdir. Ankara'ya yerleştikten sonra manevi şahsiyeti halkı etkilemiş ve büyük bir derviş grubuna sahip olduğu bilinmektedir. Hacı Bayram'ın devletle ilişkileri konusunda bilgi yoktur. Ancak Bayramî dervişlerinin hükümdarın emriyle vergiden muaf tutulduğuna bakılarak tarikatın faaliyetlerini daha güven içinde sürdürdüğü söylenebilir.

Bayramiyye tarikatı bu yıllarda Ankara ve çevresinde büyük bir yaygınlık kazanmıştı. Bayramîler'in vergiden muaf tutulmaları yüzünden Ankara ve çevresinde vergi toplanamaz hale geldiğini öğrenen II. Murad'ın, Hacı Bayram'a kaç müridi olduğunu kendisine bildirmesini istemesiyle ilgili meşhur menkıbe ortaya çıkar Onun etrafında bulunan kalabalık kitle, makam peşinde olanların dikkatini olumsuz yönde çekmiş ve II. Murat'a şikâyet edilmiştir. Bunun üzerine II. Murat, bir saray çavuşunu Hacı Bayram'ı Edirne'ye getirmesi için görevlendirmiştir. Çavuş Ankara yakınlarına geldiğinde Hacı Bayram atına binerek çavuşu karşılamış ve ona "*nereye gittiğini*" sormuş. Çavuş, "*Hacı Bayram derler bir müddeî varmış, bazı fesâdâtı sultana arz olunduğundan onu Edirne'ye götürmeye geldim*" deyince Hacı Bayram Çavuş'a "*aradığı kişinin kendisi olduğunu*" söylemiş. Bu sırada onun mübarek yüzünde "*nûr-ı Muhammedî*"yi temaşa eden çavuş, yaptığı büyük bir küstahlık olduğunu anlayarak kendisinden özür dilemiştir (Azamat, 1996, s. 443). Hacı Bayram'la görüşen II. Murat'ın, hakkında söylenenlerin iftira ve dedikodu olduğunu anlayarak kendisinden özür dilediğini ve büyük bir saygı gösterdiğini, ayrıca ondan Eskicami'de vaaz vermesini rica ettiğini, fakat Hacı Bayram'a yine de düşmanlık besleyenler olduğunu, hatta bir vezirin onu zehirlemeye kalkıştığını, vezirin kendisine sunduğu zehirli şerbeti,

“Biz içelim, zararı başkasına olsun” diyerek içtiğini ve vezirin o anda düşüp öldüğünü kaydeder (Azamat, 1996, s. 443). Bu konu ile ilgili olarak daha net bir bilgiye rastlanılmamıştır. Hatta bu anlamda Akşemsettin ve Fatih ile ilgili olarak anlatılanlar da tarih ile çelişmektedir.

Sonuç

Tasavvufta velilerin göstermiş olduğu kerametler, ilim ve irfan anlayışı içerisinde yapılır. 1263 Köseadağ, 1402 Ankara savaşında Anadolu’da bozulan düzeni, tekrar onaran ve bu toprakları mayalayan Kolonizatör Türk dervişleridir. Bu kişiler aynı zamanda bir meslek sahibidirler. İlim ve irfanın yanında mesleklerini de icra eden bu dervişlerin etrafında halkın toplanması, yakılıp yıkılan Anadolu’nun tekrar küllerinden doğmasını sağlamıştır.

Etrafında toplandığı dervişler hakkında çeşitli menkıbeler söylenmesi, halkın yaratma gücünü göstermekle birlikte evrensel tasavvuf anlayışının yeşermesini sağlamıştır. Bu yaratma gücünün birçok olumsuz sebeplerini de görmekteyiz. Müritlerin çokluğu, hükümdara karşı bir güç gösterisi olarak düşünülmekte ve bu nedenle olumsuz bir bakış açısı meydana getirmektedir. Yanlış bilgilendirilen hükümdar, bu dervişlerin kendisine karşı bir eylem yapabileceğini düşünmüş ve “*dönemin sosyal ve siyasal anlayışı içerisinde*” ya idam edilmiş ya da bulunduğu bölgeyi terk etmek zorunda kalmışlardır. Hükümdara yakın bir çizgi içerisinde olan dervişler, saraylarda ön saflarda yer bulmuş, dini konularda kendilerine danışılmış ve takdir gösterilerek yüksek mertebelere getirilmişlerdir.

Gerçekte büyük mutasavvıfların sözlerini anlamayan kişilerin yabancıları oldukları veya anlayamadıkları bir ruh hali ve farklı bir dünya hakkında yanlış fikirlere saplanıp karışıklığa sebep olmaları doğru değildir. Onları dinine aykırı gibi görünen sözleri ile değil ilim, irfan ve bağlılık telkin eden sözleri ile anlamak daha doğru olur.

Yukarıda sadece makale sınırları içine alınan kişiler, yaşadıkları dönemin önemli mutasavvıfları olmakla birlikte kesinlikle oportünist ve gayri ahlaki çizgide olmayan kişilerdir. Özgün kişilik ve bilimsel kimlik ile evrensel tasavvuf anlayışının mücadelesini veren bu insanları dönemin hükümdarlarının anlamaması büyük bir eksiklik olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Altınok, Y. (2013). *Ene'l-Hak Şehidi Hallâc-ı Mansûr Tâvâsin*. Ankara: Sistem Ofset.
- Altınok, Y. (2013). *Şeyh Bedrettin ve Varidat*. Ankara: Sistem Ofset.
- Azamat, N. (1996). "Hacı Bayram-ı Veli", İslam Ansiklopedisi. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Dergisi. C. 14, (s. 442-447). Ankara.
- Çiçekdağı, C. (2010). "Kötülük Problemi", Orta Çağ ve Rönesans'ta Felsefe. Ezgi Kitabevi Yayınları (Ed. A. Kadir Çüçen). (s.199). Bursa.
- Develioğlu, F. (1993). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Ekinci, Y. (2013). *Hoca Ahmet Yesevi*. 2. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Eraydın, S. (1990). *Tasavvuf ve Tarikatler*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Eyüboğlu, İ. (1990). *Bütün Yönleriyle Bektaşilik*. İstanbul: Der Yayınları.
- Haşim, Ş. (2009). "Şeyh Hamidüddin Aksarâyi", İslam Ansiklopedisi. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Dergisi. C. 37, (s. 377-378). Ankara.
- Hilmi, F. (2017). *Hızır Aleyhisselam*. İstanbul: Rabbani Yayınevi.
- Köprülü, F. (1981). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. 4. basım. Ankara: Diyanet Yayınları.
- Şahinoğlu, N. (1991). "Baha Veled", İslam Ansiklopedisi. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Dergisi. C. 4. (s. 460-462). Ankara.
- Şapolyo, E. (1960). *Türk Büyükleri*. Ankara: Suat Osmanoğlu Yayınları.
- Uludağ, S. (2007). *İbn Haldûn*. 5. baskı. İstanbul: Der Yayınları.
- Uludağ, S. (1992). "Bâyezîd-i Bistâmî," İslam Ansiklopedisi. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Dergisi. BayazidUludağ,
- Uludağ, S. (2004). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.